ञ्चितत्वादस्थिनिःसारं मुक्तिधौतमिवाभाति। आस्रावस्तु मज्जमिश्रः सहाधरः स्निग्धश्च। यस्मिन्गतश्च पीड्यमानो न प्रवर्त्तते आकुञ्चनप्रसारणोन्नमनविनमनप्रधावनोत्क्वाथनप्रवाहणैश्च स्रवति। आस्रावस्तु पिच्छिलोऽवलम्बी सफेनपूयरुधिरोन्मिश्रितश्च। कोष्ठगतोऽस्रङ्मूत्रपुरीषपूयोदकानि स्रवति। मर्मगतस्त्वगादिस्रवद्रूपत्वान्नाच्यते। तत्र त्वगादिगतानामास्रावाणां यथाक्रमं पारुष्यश्यावत्वश्यावदधिमस्तुक्षारोदकमांसधावनपुष्पोदकक्वथितभत्वानि मारुतात्स्रवन्ति। पित्तात्पीतहरितोमूत्रभस्मगुञ्जकषायोदकमाध्वीकतैलक्वथितभत्वानि। पित्तवद्रक्तादतिविस्रत्वम्। कफात्स्रवनीतवाहीवसामज्जपिष्टसिक्थनारिकेलोदकवराहवसावसाक्वथितभत्वानि। सन्निपाताच्चिक्कणनारिकेलोदकेवैकरसकाञ्जिकवसादारुणोदकप्रियङ्गुफलवल्कमुद्गयूषवसाक्वथितभत्वानीति। "स्रोतो वात्र भवतः। पक्वाशयादमाध्यस्तुपुष्पोदकक्वथितः। क्षारोदकनिभः स्रावो वस्त्यौ रक्षाशयात्स्रवन्। आमाशयात्तथाबाह्योनिभ्यश्च त्रिकसन्धिजः। स्रावानेतान् परीक्ष्यादौ ततः कर्माचरेद्भिषक्"। अत ऊर्द्ध्वं सर्वव्रणवेदना वक्ष्यामः। तोदनभेदनताडनच्छेदनावमर्दनमन्थनविक्षेपणचूर्णनावनिर्दहनावभञ्जनस्फोटनविदारणोत्पाटनकल्पनविविधशूलविक्षेपणविविधपूरणस्तम्भनस्रावणाकुञ्चिताः सम्भवन्ति। अनिमित्तविविधवेदनाप्रादुर्भावो वा सङ्कल्पयन्ति वेदनाविशेषास्तं वातिकमिति विद्यात्। ज्वरशोषपरिदाहधूमायनानि यत्र मालनक्षारावकीर्णमिव पच्यते यत्र चोष्माभिहन्यते अतो भारावसन्निपातं वेदनाविशेषास्तं पैत्तिकमिति विद्यात्। पित्तवद्रक्तात्सङ्कल्पं जानीयात्। कण्डूगुरुत्वं शुक्लत्वमपदेहोऽल्पवेदनत्वं शैत्यञ्च यत्र तं श्लैष्मिकमिति विद्यात्। तत्र सर्वाणि वेदनानां सङ्कल्पितं सान्निपातिकमिति। अत ऊर्द्ध्वं व्रणवर्णान् वक्ष्यामः। भल्लातकपोतास्थिवर्णः परुषोऽरुणः कृष्ण इति मारुतजव्रणः। नीलः पीतो हरितः शबलः कपिल इति रक्तपित्तजव्रणयोः। श्वेतः स्निग्धः पाण्डुरिति श्लेष्मजः। सर्ववर्णोपेतः सान्निपातिकस्तु इति। भवति चात्र "न केवलं व्रणेभ्यो वेदनावर्णसंभवः। सर्वरोगविकारेषु व्रणवच्छयेद्भिषक्"।

व्रणह पु० व्रणं हन्ति हन-ड। १एरण्डवृक्षे २शुकूष्याम् ३ वी यन्त्र०।

व्रणाग्र पु०व्रणमग्नाति अग-अच्। १वोले गन्धरसे २अगस्त्यवृक्षे च राजनि०।

व्रत न० व्रज-घ लक्ष तः। १भक्षणभेदे उणादि० २पुण्यसाधने ३उपवासादिनियमभेदे च

व्रतञ्च सम्यक्सङ्कल्पजनितात्मधर्मक्रियाभिर्नियमरूपं तत्र प्रवृत्तिनिवृत्त्युभयरूपं तत्र दुग्धविशेषभोजनपूजादिकं प्रवृत्तिरूपम् उपवासादिकञ्च निवृत्तिरूपं तच्च नित्यं नैमित्तिकं काम्यञ्च। नित्यमेकादश्यादिव्रतम् नैमित्तिकं चान्द्रायणादिव्रतं काम्यं तत्तत्फलोद्देशेनोपवासादिरूपं "यत्यक्ते सुखाधनं धर्मं कर्त्तुमधिकारिणा। निष्कामेण सकृन्नीर! काम्यं कामान्वितेन च" मनिस्मृ०। सम्यक् प्रथमं कल्पादिना संबाधनं प्रमाणविहितं साधनं यस्य। अधिकारिणा अर्थिना समर्थेन विदुषा चेत्यर्थः। तत्र व्रतारम्भकालः हेमा०ब्र० दर्शितो यथा

अथ व्रतारम्भकालः। तत्र सामव्रतः "उदयस्था तिथिर्यां हि न भवेद्दिनमध्यभाक्। सा चेत्स्या न व्रतानां स्यादारम्भे च समापने" इति। एतद्व्यतिरिक्तानामन्यत्रापि प्रारम्भमाह हेमाद्रिः "अन्यत्रापि मार्त्तण्डा यद्यन्यस्या भवेत्तिथिः। व्रतप्रारम्भणस्यात्मनष्टमुहूर्त्तशुक्रयुतिः"। तिथिर्यद्यनष्टमुहूर्त्तशुक्रयुक् अनस्तमितमुहूर्त्तशुक्रयुक्ता तस्यां व्रतप्रारम्भणीयमित्यर्थः, इष्टमुपलक्षणम्। मुहूर्त्तशुक्रयोर्योगे पार्वणेऽपि व्रतप्रारम्भणीयमित्यर्थः। तथा च हेमाद्रिकृतश्रुतौ "अन्याधानं प्रतिष्ठाञ्च यज्ञदानव्रतानि च। वेदव्रतव्रतोत्सर्गचूडाकरणमेखलाः। पाकुल्यमभिषेकञ्च मलमासे विवर्जयेत्। वाणे वा वहि वा दर्शे शुक्ले वाप्यकृते गुरौ। मलमास इवैतानि वर्जयेद्दैवदर्शनम्" इति। नान्दीऽपि "नामान्नप्राशनक्षौरं विवाहं मौञ्जिबन्धनम्। निष्क्रमणं जातकर्मापि काम्यं दूरविवर्जनम्। अस्तगे च गुरौ शुक्रे वाणे दर्शे मलिम्लुचे। उद्यापनसुवारम्भं व्रतानां नैव कारयेत्" इति। सङ्ग्रहः "नीचस्थे वक्रसंस्थे व्यतिपातगते वासुरद्वादशगे वा संन्यासो देवयात्रा व्रतचरणविधिः सर्वमेवस्तु दीक्षा। मौञ्जीबन्धोऽथ चूडा परिणयनविधिर्वास्तुदेवप्रतिष्ठा वर्ज्याः सद्भिः प्रयत्नात् त्रिदशपतिगुरौ सिंहराशिस्थिते च" इति। नीचत्वञ्चात्र ज्योतिःशास्त्रे "सूर्यादिषड्भमजगोमकराः क्रमात् स्युः। स्त्रीकर्किमीनवणिजोत्तमसञ्ज्ञ नीचम्" इति। उच्चत्वात् सप्तमं नीचमित्यर्थः। तथा च